

2. Weber, M. (1990), *Izbrannye proizvedeniya*: per. s nem.; sost., obshh. red. i poslesl. Davydov, Y.N.; foreword. Gaidenko, P.P.; comments. Filippova, A.F. [Selected works : trans. with it. ; comp., total. ed. and afterword Davydov, Y. N.; foreword Gaidenko, P.P.; comments Filippova, A.F.], Progress, Moscow, 808 p.

3. Carlyle, T. (1994), *Pochitanie heroev i geroicheskoe v istorii* [Hero. Honoring heroes and the heroic in history], now before comp., podgot. text and notes Medvedeva, R.K., Respublika, Moscow, 415 p.

4. Machiavelli, H. (2001), *Sochineniya: Gosudar'* [Compositions: The Emperor] trans. Murayyova, G., ZAO Izd-vo JeKSMO-Press; Izd-vo «Folio, Moscow, Kharkiv, 656 p.

5. Nietzsche Friedrich (2002), *Po toy bik dobra i zla. Henealohiya morali* [Beyond good and evil. Genealogy of morality], Litopys, Lviv, 320 p.

6. Platon (2000), *Derzhava* [State], translation from the greek Smith, D., Osnovy, Kyiv, 355 p.

7. Freud, Z. Bullitt, W. (1992), *Tomas Vudro Vil'son. 28-j prezident SSHA : Psihologicheskoe issledovanie* [Woodrow Wilson. The 28th president of the United States : Psychological research], Progress, Moscow, 288 p.

8. Gardner, H. (1995) *Leading minds : An anatomy of leadership*, N. Y., Basic Books, 416 p.

Vergun D., master of political science, graduate, Center of humanitarian education of National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), 1010bios1989@gmail.com

The phenomenon of leadership in the context of socio-philosophical research

The article is devoted to analysis of the term «leadership» at the social philosophy discourse. It is described that leadership could be characterized in many ways: as kind of oppressing power of not majority of people but one person or small group, as managerial status, as social position for decisions making, as governing office, as influence on other persons.

The main theories of leadership and their connection to ideas of classical researches are analyzed. It is established that development of leadership theories is not linear; some of such theories were transformed in another, while some still influence new theories. So majority of modern theories are substantially influenced by ideas of classical researches who analyzed the phenomenon of leadership in three main ways: proclamation of necessity of leadership institutionalization, declaration of one person leadership (e.g. just wise man who gives laws to country or save it at hard times), reshape of political institutions.

The perspectives of social philosophy research of the phenomenon of leadership are revealed as mutual influence of individual and social, person and society and development of society as result of creative activity of leaders as most active citizens.

Keywords: leadership, leader, perspectives of research of leadership problem, social philosophy research.

Vergun D. V., магистр політології, аспірант, Центр гуманітарного образования НАН України (Україна, Київ), 1010bios1989@gmail.com

Феномен лидерства в контексте социально - философского исследования

Статья посвящена анализу понятия «лидерство» в социально-философском дискурсе. Целью в статье определена необходимость воспроизведения философской ретроспективы становления понятия «лидерство» как социально-философского феномена и его системном анализе, определении его философского содержания в динамике социально-политических процессов современности.

При проведении исследования были использованы общетеоретические методы исследования, а именно: анализ, синтез, обобщение, объяснение и др.

В рамках статьи осуществляется философская ретроспектива становления понятия «лидерство» как социально-философского феномена и его системный анализ. Определяется философское содержание феномена лидерства в динамике социально-политических процессов современности.

По результатам проведенного исследования приводятся основательные выводы и обобщения. В частности, автор отмечает, что проблема лидерства является предметной областью социально-гуманитарного знания, а теоретическое изучение социального мира требует применения системного подхода и может базироваться соответственно на положениях общей социальной теории.

Ключевые слова: лидерство, лидер, основные теории лидерства, типы лидерства, социально-философское исследование.

* * *

УДК 130.2

Селевко В. Б., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології та історії, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ» (Україна, Харків), selevko-v@gambler.ru

ПРОБЛЕМА ЩАСТЯ Й РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ В СОЦІАЛЬНИХ УТОПІЯХ ТОТАЛІТАРНОГО ТИПУ

Поставлено завдання провести соціокультурний аналіз уявлень про повсякденний спосіб життя в працях утопістів Т. Кампанелли, Т. Мора, Ф. Бекона, Р. Оуена, Ш. Фур'є. Головну увагу звернено на відповідність їхніх поглядів на форми організації побуту й дозвілля ознакам тоталітаризму. Установлено, що утопісти вважали, що для досягнення щастя та розвитку людини необхідно регламентувати й узяти під контроль її повсякденне життя. Виявлено, що через організацію спільного проживання, спільного харчування, регламентації приватного життя мислителі сподівалися полегшити життя людини, тим самим вивільнивши час для заняття наукою, мистецтвом.

Розглянуті утопії та їхня повсякденно-побутова складова це не є тоталітарним режимом у сучасному розумінні, а лише становлять найвузгешеність, що свідомо регламентація, організація та планування повсякденно-побутової сфери людини тільки принесе їй користь і щастя. Зроблено припущення, що ідеї регламентації, організації повсякденного життя вже у ХХ ст. будуть запозичені тоталітарними режимами.

Ключові слова: соціальний утопізм, повсякденність, побут, регламентація, організація, щастя, тоталітаризм.

Ідеї й принципи в утопічних проектах здійснили суттєвий вплив на мислителів і державних діячів минулого й сучасності. Проникаючи в програмні засади політичних партій і організацій, у теоретичну й масову свідомість, утопічні ідеї стали невід'ємною частиною політичної теорії й навіть практики. Перші теоретики соціального утопізму виходили з того, що ідеал суспільного устрою ґрунтується на повній соціальній рівності всіх людей, відсутності експлуатації людини людиною, спільності майна, обов'язковій для всіх праці й рівному перерозподілі благ. Ці принципи повинні бути вкраплені й у повсякденне життя людини задля досягнення нею щастя, а також задоволення всіх її потреб. Але, на думку утопістів, потрібно було організувати та регламентувати на перелічених засадах повсякденно-побутову сферу життя.

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена тим, що, незважаючи на декларовану високу мету утопістів – досягти щастя й повноцінного розвитку людини, виникає питання про тоталітарний характер повсякденної сфери в працях утопістів, яка, як ми побачимо нижче, суворо регламентована й перебуває під контролем. Тим більше, що ці ідеї мали вплив на культуру повсякденності епохи соціалізму в країнах Східної Європи.

Мета дослідження. Провести соціокультурний аналіз уявлень про повсякденний спосіб життя у працях утопістів Т. Кампанелли, Т. Мора, Ф. Бекона, Р. Оуена, Ш. Фур'є. Головну увагу під час аналізу звернено на відповідність їхніх поглядів на форми організації побуту й дозвілля до ознак тоталітаризму. Одним з критеріїв оцінювання будемо вважати ставлення філософів-утопістів до особистої свободи, особистого життя, інтимного простору.

Ступінь розроблення. Достатньо було проведено досліджень феномена утопізму у філософському аспекті, а саме його сутності, функцій, типів, механізму еволюції, способів впливу на суспільне й політичне життя, але повсякденно-побутова сфера залишалася не розглянутою. Про мислителів-утопістів та їхні праці вийшла численна література, присвячена як автобіографіям, так і їхнім ідеям. Зокрема в праці І. Осіновського про життя й діяльність Т. Мора, проаналізовано різні оцінки утопічного трактату

«Утопія» [1, с. 65]. Аналізові утопічного проекту Т. Кампанелли «Місто Сонця» присвячена праця О. Горфункеля [2, с. 321]. У дослідженні О. Субботіна схарактеризовано життєвий шлях, творчість та соціально-політичні погляди Ф. Бекона, викладені у його праці «Нова Атлантида» [3, с. 17]. У цілому аналізові утопії як соціокультурного явища присвячені праці С. Баталова й Г. Маркузе [4, с. 31; 5, с. 18–23]. В останньому з досліджень М. Шадурського було здійснено спробу дослідити поетичні й семіотичні аспекти літературної утопії [6, с. 7]. Повсякденно-побутова сфера в соціальних утопіях розглядається вперше.

Англійський мислитель Т. Мор у своєму ідеалістичному проекті держави «Утопія» склав розклад дня утопістів наступним чином: з 24 годин, уключаючи ніч, відведено для роботи тільки шість годин (три до опівдня, згодом роблять перерву на обід, після чого, протягом двох годин, знову продовжують роботу протягом трьох годин та закінчують її вечерею) [7, с. 184]. Біля восьмої вечора філософ передбачав приготування до сну. Сон, на думку Т. Мора, потребує восьми годин. Увесь цей вільний час, який залишився між годинами праці, сну та прийому їжі, надаються мислителем на власний розсуд кожного. Але Т. Мор передбачає вільний час не для того, щоб його проводити в розвагах, гульцтві та безділлі, а щоб вільний від праці час вдало використати на наукову діяльність. Він уявляв, що люди будуть щоденно влаштовувати в ранковий час публічні лекції. Як чоловіки, так і жінки різних звань і посад приходили б для слухання лекцій (нагадує лекторів на заводах, клубах, агітмайданчиках у радянські часи). Виробничий процес у Т. Мора починається не з ранку й не триває допізна, але він не допускає перевтомлення: «Така важка праця переважає навіть долю рабів, але схоже життя ведуть майже повсюду, окрім утопійців» [7, с. 185]. Влада не повинна, на думку Т. Мора, примушувати громадян до зайвої праці, навпаки, бажано надати всім громадянам найбільшу кількість вільного часу для духовної свободи й освіти. У цьому, на його думку, полягає щасливе життя людини [7, с. 190].

Дозвілля посідає достатньо важливе місце в «Утопії» Т. Мора. Він пропонував, щоб після вечері люди проводили одну годину в розвагах: улітку в садах, а зимою – у спільних залах, де разом приймають їжу: «Там вони займаються музикою або відпочивають за розмовами» [7, с. 185]. Що стосується гри у «кістки» або інших безглузких розваг, як вважав Т. Мор, то вони утопійцям навіть невідомі. Можна припустити, що він негативно ставився до подібних ігор, уважаючи їх марними та такими, що схилиють до дармоїдства. У повсякденному житті утопійців Т. Мор не передбачав таких елементів своєї доби, як винарні, кнайпи, будинки розпусти. Більш за те, можна припустити, що філософ навіть негативно ставився до усамітнення: «...Присутність на очах у всіх створює необхідність проводити весь час або у звичній праці, або в пристойному відпочинку» [7, с. 200]. У цьому висловлюванні міститься важлива для нашого дослідження ідея Т. Мора, що приватність суперечить спільності праці, перерозподілу та використанню спільних благ, тому й передбачено її підпорядкування спільним інтересам. Крім того, Т. Мор бачить у цьому перш за все позитивний сенс, а саме: публічний за характером повсякденний життєвий уклад стримує людей від згубних звичок і дій, тим самим формується доброзичливе середовище в суспільстві.

Харчування, як і проживання, у Т. Мора було також колективним: «...У кожному з цих палаців приписані

тридцять родин. Тут ці родини повинні обідати. Завідувачі кухні кожного палацу в певний час збираються на ринок й отримують їжу згідно з указаним ними числом своїх ідоків». Обов'язок приготування їжі й обслуговування всього обладнання Т. Мор покладає на одних тільки жінок, з кожної родини по черзі. В «Утопії», тим не менш, Т. Мор не забороняє обідати вдома, «...але ніхто не робить цього охоче, тому що вважається непристойним та дурним марно працювати на приготування гіршої їжі, коли в палаці є їжа розкішна й в достатній кількості» [7, с. 194]. У цьому проглядає певна раціональна ідея Т. Мора, що для вивільнення більшого часу для дозвілля, наприклад, занять наукою, їжу готують у їдальнях, а не вдома.

Для полегшення побутових витрат й вивільнення часу Т. Мор передбачає створення так званої житло-експлуатаційної контори: «Робочі не тільки швидко ремонтують уже наявні пошкодження житлових будинків, але навіть попереджають ті, що ще тільки загрожують» [7, с. 189].

Не оминув Т. Мор своєю увагою й принципів носіння та деталі повсякденного одягу утопійців. Зовнішній вид у нього суворо диференціюється згідно зі статтевими ознаками й за сімейним статусом. При цьому «...покрій залишається однаковим й незмінним на всі часи, при цьому цілком пристойним для очей, зручним для рухів та пристосованим до холоду та спеки» [7, с. 190]. Колір одягу однаковий на всьому острові – природний колір вовни (світський аскетизм, який пропагувався протестантськими організаціями, зокрема пуританами). Кожна жінка повинна задовольнятися однією сукнею (убранням) на два роки. Можна припустити, що повсякденний одяг є індикатором соціальної або культурної диференціації суспільства, тому однотипний одяг і непривабливість утопійців відповідала вченню про спільність та соціальну рівність.

Т. Мор робить висновок, що внаслідок такого повсякденного способу життя в народі повинен з'явитися добробут у всьому, і визнає, що всі регульовані дії повсякденного життя мають кінцеву мету задовольнити потреби людини та її щастя.

Інший англійський філософ Ф. Бекон свої уявлення про ідеальний суспільний устрій матеріалізував в утопічній поемі «Нова Атлантида». У мешканців «Бенсалема», як Ф. Бекон називає свою проєктовану країну, відсутні в повсякденних практиках будинки розпусти та, власне кажучи, проституція. Оскільки шлюб, на думку автора трактату, покликаний бути засобом проти заборонених у суспільстві «Бенсалема» бажань, а природні бажання повинні бути спонуканням до шлюбу. Філософ у своїх міркуваннях вважає, що в тих державах, де люди мають доступні засоби (будинки розпусти) для задоволення своїх сексуальних бажань, шлюб руйнується. Своїй утопії Ф. Бекон протиставляє повсякденну культуру сучасної йому Англії, де, як він відзначав, є достатня кількість чоловіків, які не одружуються, але не віддають переваги сімейним стосункам через «розпунтне» неодружене життя. «Відвідування вертепів розпусти та повій таке ж безкарне для одружених, як і для неодружених», нарікає Ф. Бекон у «Новій Атлантиді». Автор утопічної поеми під час аналізу сучасного йому повсякденного способу життя, тим не менш, вважає за необхідну наявність будинків розпусти як меншого зла, яке запобігає звалтуванням та неприродним вадам [8, с. 31].

Як і в утопіях доби Відродження, Ф. Бекон також передбачав планування створення сім'ї. Мислитель

уявляв цей процес наступним чином: близькі друзі наречених підглядають на спеціальних водоїмищах, де дозволяється споглядати їх окремо, за оголеними під час купання, уважаючи це більш чемним способом. На відміну, наприклад, від Т. Мора, де перед одруженням молоді люди мали можливість мати уявлення про фізичні та тілесні вади один одного.

Італійський мислитель Т. Кампанелла у своєму утопічному проекті «Місто Сонця» політичну систему свого ідеального суспільства пов'язує з відповідним до неї способом життя [9, с. 40]. Тому Т. Кампанелла приділяє ретельну увагу розкладу дня, який, на його думку, повинен відповідати його уявленням про ідеальне суспільство, у якому відсутня приватна власність та існує спільна праця й при цьому існує сурава регламентація побуту. День у Т. Кампанелли починається з прочитання короткої молитви. Після цього одна частина уявних мешканців, з числа молодих людей, прямує надати допомогу старим, інші – співати в хор, треті – виконувати державні обов'язки. Потім Т. Кампанелла відправляє їх на перші лекції, після чого йдуть до храму, після відвідування якого займаються фізичними вправами; потім філософ передбачає перерву на відпочинок і, нарешті, сніданок [9, с. 41].

Побут у Т. Кампанелли організовано виходячи з того, що будинки й кімнати, навіть меблі, у його уявних мешканців спільні. Це зумовлює, що після шести місяців перебування в одній з кімнат вони повинні змінити її згідно із розпорядженням начальника. Предмети побуту, на думку філософа, не повинні бути їх турбувати, оскільки кожний отримує все, що йому необхідно. Усі однаково беруть участь у домашньому господарстві, і в цьому мислитель бачить позитив: як він уявляв, це повинно підвищувати колективне відчуття відповідальності за спільне проживання [9, с. 47].

Організація громадського харчування у Т. Кампанелли спрямована на колективне споживання їжі, а також на здорове й корисне харчування. Жінки готують і накривають стіл, але допомагають їм молоді люди до 20 років. У кожному окрузі є свої їдальні (мабуть, прообраз їдальень у спальних районах міст СРСР), магазини, комори для посуду, харчових припасів та напоїв. Спільнота, за задумом мислителя, харчується двічі на день, а діти – чотири рази. Харчування спільне за одним столом, однак стіл Т. Кампанелла поділяє на чоловічу й жіночу половини. Причому за всіма відбувається контроль і спостереження найстарших: «Як у монастирських трапезних, не буває там ніякого шуму» [9, с. 49]. Згідно з уявленнями Т. Кампанелли, необхідно ретельно розрізняти корисну та шкідливу їжу й харчуватися згідно з вимогами медицини: «Їжа неодмінно змінюється тричі: один день вони їдять м'ясо, на другий – рибу, на третій – овочі, а потім повертаються знову до м'яса, щоб не перевантажуватися й не виснажуватися» [9, с. 40]. При складанні меню Т. Кампанелла покладає на лікарів обов'язок замовляти кухарям їжу на кожен день: що похилим, що для молоді та що для хворих.

Особистій гігієні також було приділено увагу – «утопійці» миються в лазнях, які збудовані в них за подобою до римських: натираються олією й винайшли багато засобів для підтримання чистоти тіла, здоров'я та сили. Часто також вони миють своє тіло за вказівкою лікарів і начальника [9, с. 40].

Також, як і Т. Мор, Т. Кампанелла не оминув своєю увагою питання носіння верхнього одягу й навіть його

крою. Чоловіків і жінок мислитель бачив у майже однаковому одязі, пристосованому до військової справи: «...Тільки плащ жінок нижче колін, а в чоловіків доходить тільки до колін» [9, с. 49]. Гардероб у мешканців «Міста Сонця» складається з натільної сорочки білого кольору та плаття, яке є одночасно й камзолом, і штанами: «гаптоване без збирань, із розрізами від плечей до голиків і від пупа до зада між стегнами» [9, с. 50]. Т. Кампанелла передбачав, що мешканці будуть змінювати одяг чотири рази на рік за умовами пори року. Одяг вони носять білого кольору, але прати його треба щомісяця. За межами міста вони повинні були носити червоний вовняний одяг [9, с. 50].

Платонівська традиція планування шлюбу прослідковується в Т. Кампанелли. Ні одна жінка у філософа доби Відродження не може вступати у шлюб із чоловіком до 19 літнього віку, а чоловіки не призначаються до виробництва нащадків раніше 21 року. За задоволення статевих потреб у Т. Кампанелли відповідають «літні начальники» [9, с. 51]. Філософ уявляв собі, що коли чоловіки й жінки на заняттях у гімнастичних залах оголюються, то начальники визначають, хто готовий до статевих стосунків та які чоловіки й жінки за своєю будовою тіла більше підходять один до одного; а тільки потім вони допускаються до статевих зносин.

Як бачимо, повсякденний життєвий уклад, побут цілком і повністю відповідає соціальному суспільному устрою Т. Кампанелли. Також можна з упевненістю стверджувати, що вони доповнюють один одного. При цьому Т. Кампанелла не подає своєї версії необхідності регламентації повсякденно-побутової сфери життя людини. Але, як зазначив А. Горфункель, віра у всевладдя науки призводила в утопії «Міста Сонця» до наївного висновку про можливість раціонально, «науково, шляхом суворої регламентації життя й побуту громадян вирішити всі складні проблеми людського існування. Т. Кампанелла виступає проти індивідуалізму й послідовно й підпорядковує особистість державному контролю й управлінню [2, с. 328].

На відміну від ідей регламентації та організації повсякденно-побутової сфери доби Відродження, утопізм доби Просвітництва можна охарактеризувати як пошук оптимальної моделі організації комфортного побуту. Так, англійський утопіст Р. Оуен вважав за потрібне поліпшити повсякденні потреби робочого класу. Він відзначав, що зuboжіння, у якому перебувають фабричні робітники, породжує неосвіченість і деградацію; тільки, на його думку, реорганізувши спосіб життя й середовище проживання цієї частини суспільства, можна усунути ці лиха. «Велика маса людей занурена в глибоку неосвіченість і позбавлена всяких побутових зручностей; значна частина їх не має навіть достатнього харчування, відчуває всякі злидні й перебуває зараз у найглибшій нужді та у лихові...» [10, с. 124]. Мислитель уважав, що якщо ці умови будуть існувати й у подальшому, то вони деморалізують суспільство й викличуть насильницьку зміну всієї соціальної системи. Для запобігання цієї катастрофи, як йому уявлялося, необхідно змінити навички робітничого класу та його умови проживання.

Одним із засобів полегшення життя працівників, на переконання Р. Оуена, є створення робітничих будинків і будинків працелюбства – сільськогосподарських і фабричних селищ. Англійський громадський діяч сподівався, що вони можуть призвести до позитивних

результатів, де більшість побутових умов, які викликають протест мешканців будинків працелюбства, будуть усунуті. Можна гадати, що в результаті створюються умови для об'єднання людей добрими почуттями та єдиними інтересами. Мислитель припускав, що можливості, які надаються в цих закладах, будуть сприяти вдосконаленню кращих сторін людського характеру; мешканці будуть отримувати якісну освіту, яку вони не змогли б отримати в інших умовах. Як і у Т. Мора, у будинках працелюбства Р. Оуен передбачав достатньо вільного часу, при цьому буде відсутність «усяких турбот, для розвитку своїх природних здібностей» [10, с. 124]. Р. Оуен пропонував створити такі умови, що за найменшої витрати праці могли б без турбот і хвилювань забезпечити собі достатньо всі життєво необхідні засоби та всі зручності, то вони перестануть сперечатися про перерозподіл цих цінностей: «...При здійсненні мого плану люди дуже швидко виявлять, що вони без усяких тривог володіють більшою кількістю усякого достатку, потрібного їм для особистого споживання, ніж могли б мати за системи, яка існує зараз стосовно бідних, причому без усяких тих труднощів і турбот, які останні відчувають» [10, с. 122].

Мета всіх людських зусиль, за Р. Оуеном, міститься в досягненні щастя. Однак щастя не може бути досягнуто, ним не можна користуватися й володіти до того часу, поки всі люди не будуть насолоджуватися добрим здоров'ям і не здобудуть справжніх знань і достатку.

Власне кажучи, на відміну від утопістів доби Відродження, які деталізували повсякденну побутову сферу у своїх працях, Р. Оуен обмежився тільки загальними принципами організації повсякденності – створення комфортних умов життя, необхідності побутової облаштування робітників і доступність для них матеріально-технічних і духовних досягнень у побутовій сфері сучасної цивілізації (доступність побутових послуг). Уперше звернуто увагу на необхідність підтримувати особисте здоров'я людини.

Французький утопіст Ш. Фур'є в межах свого утопічного проекту соціального суспільства розробив його повсякденно-побутову складову, яка, на його переконання, сприяла б повному задоволенню людських нахилів, їхньому розвитку й розквіту. За характером своєї спрямованості Ш. Фур'є протиставляє свою концепцію повсякденно-побутового устрою «цивілізаційному», тобто можна припустити, повсякденній культурі, яка була притаманна для його буржуазної доби [11, с. 127]. Сімейний побут доби Ш. Фур'є, як він її називав, цивілізації, не має нічого привабливого для подружжя. Чим же не є привабливим традиційний сімейний побут? На думку Ш. Фур'є, це витрати; необхідність нагляду; монотонність (недарма, як він відзначав, чоловіки юрбою біжать у публічні заклади: кафе, пивні тощо) [11, с. 128]. Філософ констатує: «Якщо б сімейний побут і відгороджував від деяких незручностей холостяцького життя, позитивного щастя в ньому нема – навіть у разі повної згоди між подружжям» [11, с. 130]. Ш. Фур'є пропонував нову структуру побуту на відміну того, який укорінився в європейській цивілізації, яка, на його думку, не сприяє сучасній йому людині в досягненні щастя й успіху в особистому житті: свободі любові, гарній їжі, безтурботності. Тому він поставив за мету віднайти спосіб звільнитися від застарілого сімейного побуту, який і продукує розлад та нудьгу, не забезпечуючи подружжю

жодного блага, якого не можна б було отримати в стадії повної свободи.

Підхід Ш. Фур'є містить у собі зміну розповсюджененого домашнього побуту його доби на, як він вважав, прогресивний тип родини, або «триби». Щоб заснувати таку трибу, філософ пропонував побудувати будівлю, яка здатна вміщувати близько сотні людей, які не є рівними за майновим станом, а саме: «80 господарів однієї статті, потім два десятка слуг обоїх статей; потрібні квартири різної вартості, щоб кожний міг обрати собі за достатком; знадобляться також різноманітні зали для спільного проведення вільного часу» [11, с. 133].

Крім того, Ш. Фур'є детально розробив планування житлового простору, за якого будівлі сусідських триб повинні з'єднуватися між собою галереями, які покриті дахом, захищені від негоди, щоб у ділових стосунках або розвагах люди були захищені від неприємностей, які відповідають різній порі року. Від яких, як зазначав мислитель на кожному кроці потерпають при цивілізації: «Треба мати можливість удень і вночі сполучатися між палацами за допомогою проходів, які опалюються та вентилуються, не ризикуючи, як це буває зараз, вимокнути до нитки та отримати застуду за раптового виходу із закритого приміщення на вулицю» [11, с. 134]. Ш. Фур'є уявляв собі, що треба влаштувати так, щоб при виході з балу або з банкету чоловіки й жінки, які побажали б провести ніч поза своєї трибою, мали можливість пройти критими приміщеннями, не узуваючи галоші, не кутаючись у хутра та не сідаючи в екіпажі» [11, с. 134]. Замість переходу трьома-чотирма вулицями, як це є за звичайного планування, проходили б тільки публічні галереї між трьома-чотирьома суміжними приміщеннями й не страждали б ні від спеки, ні від холоду, ні від вітру, ні від дощу. Цей метод критих галерей, на його думку, одна із привабливостей, яка повинна бути притаманна комбінованому устрою.

Французький філософ вирішує, як знизити витрати повсякденного побуту: саме завдячуючи колективним витратам зменшуються індивідуальні витрати: «У «прогресивному» господарстві можна жити на 1 тис. фунтів прибутку значно краще, ніж на три в ендогамних господарствах» [11, с. 134]. Крім того, він уважав, що так можна уникнути труднощів постачання їжі, оскільки в кожній трибі цим займалася б спеціальна група «мажордомів» (управдомів).

Також, як і в попередників утопізму, Ш. Фур'є звертає увагу на організацію харчування мешканців його кондомініуму. Кожна триба, на думку філософа, складалася із 9 груп з 9 осіб у кожній, у ідальні передбачалося 9 столів, які б були розподілені у трьох залах – 1-го; 2-го й 3-го класів – по три в кожному; у кожному із залів «столи будуть обслуговуватися за чергою – в одну годину, у дві й три, щоб уникнути одностанітності; тому що одностанітність, байдужість, опосередкованість – три природжених ворога пристрастей і гармонії» [11, с. 133]. Окрім того, спільна організація харчування дозволяє економити на витратах сімейних банкетів. На його переконання, триба не стала б заробляти на своїх членах (більш того, вона відшкодовувала б їм кожний невикористаний банкет), не стала б вона заробляти і на гостях: вона брала б з них за тією ж розцінкою, що і з мешканців-соціетарів. Таким чином, кожний міг би бенкетувати в себе й у інших, не витрачаючи зайвих

грошей проти того, які б він витрачав би в себе дома за індивідуального приготування їжі. Сервірування столу буде досить посильним для мешканців завдячуючи комбінованій праці, на нього буде витратитися втричі менше праці й витрат, ніж у розрізних господарствах [11, с. 136].

Організоване домашнє господарство на принципах професійності сприяє вивільненню часу, наприклад, для дозвілля. Жінка або чоловік, які не мають нахилів до ведення домашнього господарства, не займалися б ним зовсім, а по закінченню роботи віддавалися блище розвагам і забавам у компанії своєї триби або триб сусідських та іншої статті. Як пропонував Ш. Фур'є, у його новому соціальному суспільстві наступить кінець домашній і соціальної нудзи, яка безперервно супроводжує сучасну цивілізацію. До числа набридливих домашніх функцій Ш. Фур'є зараховує індивідуальне обслуговування [11, с. 137]. Тому він передбачає, що слуги будуть прикріплені не до індивідуума, а до триби; кожний із них прив'язується до тих або інших членів спільноти, характери яких йому симпатичні, і це буде робити послужливість приємною як для старших, так і для молодших; їх зближує переважно дружба, а не зацікавленість. Кожний слуга закріплюється виключно до функцій, які відповідають його смакам, та обслуговує лише один вид домашнього господарства [11, с. 137].

Висновок, який робить Ш. Фур'є, свідчить, що домашнє обслуговування в трибах служить багатьом задоволенням, як слугам, так і господарям [11, с. 138]. Цей устрій перетворює на забаву всі заняття, що були набридливими за буржуазної цивілізації. Він переконаний, що в більшості жінок нема ні бажання, ні вміння для заняттям господарством; дрібні господарські клопоти тільки втомлюють і дратують; інші, навпаки, шанують це заняття за задоволення й упорюються із домашнім господарством. А цивілізація, на його думку, вимагає від усіх жінок без усяких відмінностей пристрасі до домашнього господарства, яким вони вимушені займатися.

Висновки. Утопісти вважали, що для досягнення щастя й різнобічного розвитку людини необхідно регламентувати й узяти під контроль її повсякденне життя, або принаймні пропонували його організувати. Уважаючи, що спільне проживання, організація спільного харчування, житлово-експлуатаційних організацій, регламентація приватного життя й планування особистих стосунків спрямовані на полегшення життя людини, тим самим вивільняючи вільний час для заняття наукою, мистецтвом або просто отримання задоволення від життя.

Уявлення утопістів про повсякденність в ідеальних суспільствах цілком узгоджені із соціально-політичним їхнім устроєм. Уявлення про повсякденне життя й соціально-політичні відносини не розходяться, а знаходяться в єдиному логічному зв'язку, а саме спільність проживання, харчування, введення домашнього господарства, спільного дозвілля. Власне кажучи, повсякденна сфера є невід'ємною частиною політичного устрою соціально-політичних проектів. Розглянуті утопії ще не є тоталітарним режимом у сучасному розумінні, а лише наївною впевненістю, що свідомо (раціональна) регламентація, організація й планування повсякденно-побутової сфери людини тільки принесє їй користь і щастя. Але регламентація, організація й навіть упорядкування повсякденного життя, тим більше, відсутність його

приватності й індивідуального вибору способу життя є співзвучним тоталітаризму, який запозичується вже в ХХ ст. повною мірою. Ідеї регламентації, організації та планування повсякденної сфери уможливають створення особливої культури повсякденності – тоталітарної, яка є невід'ємною частиною режиму в цілому.

Перспектива подальших досліджень полягає у виявленні впливу ідей соціалістів-утопістів на марксистську (соціалістичну) доктрину перетворення суспільства й людини у сфері повсякденності, яка втілюється на практиці через формування тоталітарної за характером соціалістичної культури побуту в процесі соціалістичного експерименту ХХ ст. в країнах Східної Європи.

Список використаних джерел

1. Осиновский И. Н. Томас Мор / И. Н. Осиновский. – М.: «Наука», 1974. – 167 с.
2. Горфункель А. Х. Философия эпохи Возрождения. Учеб. пособие / А. Х. Горфункель. – М.: Высш. школа, 1980. – 368 с.
3. Субботин А. Л. Френсис Бэкон / А. Л. Субботин. – М.: «Мысль», 1974. – 175 с.
4. Баталов Э. Я. В мире утопии: Пять диалогов об утопии, утопич. сознании и утопич. экспериментах / Э. Я. Баталов. – М.: Политиздат, 1989. – 319 с.
5. Маркузе Г. Конец утопии / Г. Маркузе // «Логос». – 2004. – №6. – С.18–23.
6. Шадурский М. И. Литературная утопия от Мора до Хаксли: Проблемы жанровой поэтики и семиосферы. Обретение острова / М. И. Шадурский. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 160 с.
7. Мор Т. Утопия: перевод с лат. Ю. М. Каган; комментарии Ю. М. Каган и И. Н. Осиновского; вступ. ст. И. Н. Осиновского / Мор. – М.: Наука, 1978. – 415 с.
8. Бекон Ф. Новая Атлантида. Опыт и наставления нравственные и политические: пер. З. Е. Александровой / Ф. Бекон. – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – 242 с.
9. Кампанелла Т. Город Солнца: пер. с лат. Ф. А. Петровского / Т. Кампанелла. – М.; Л.: Изд-во Академии наук СССР, 1947. – 168 с.
10. Оуэн Роберт. Избранные сочинения: пер. с англ. Т.1. Вступ. статья В. П. Волгина / Р. Оуэн. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – 415 с.
11. Фурье Ф. М. Ш. Избранные сочинения / Т.1. Теория четырех движений и всеобщих судеб prospect и анонс открытия под ред. и вступ. статей А. Дворцова / Ф. М. Ш. Фурье. – М.: Соцэкгиз, 1938. – 312 с.

References

1. Osinovski I. N. Tomas Mor / I. N. Osinovski. – M.: «Nauka», 1974. – 167 s.
2. Gorfunkel A. H. Filosofia epokhi Vozrozhdenia. Ucheb. posobie / A. H. Gorfunkel. – M.: Vush. shkola, 1980. – 368 s.
3. Subbotin A. L. Frensis Becon / A. L. Subbotin. – M.: «Musl'», 1974. – 175 s.
4. Batalov E. J. V mire utopii: Piat' dialogov ob utopii, utopicheskome soznanii i utopicheskikh eksperimentakh / E. J. Batalov. – M.: Politizdat, 1989. – 319 s.
5. Markuze G. Konec utopii / G. Markuze // «Logos». – 2004. – №6. – S.18–23.
6. Shadyrski M. I. Literaturumya utopiya ot Mora do Chakslia: Problemu zhanrovoy poetiki i semiosfery. Obretenie ostrova / M. I. Shadyrski. – M.: Izdatelstvo LKI, 2007. – 160 s.
7. Mor T. Utopiya. Perevod s lat. U. M. Kagan. Kommentarii Yu. M. Kagan i I. N. Osinovskogo; vstup. st. I. N. Osinovskogo / T. Mor. – M.: «Nauka», 1978. – 415 s.
8. Bekon F. Novaya Atlantida. Oputi i nastavleniya npravstvennye i politicheskie: per. Z. E. Aleksandrovoi / F. Bekon. – M.: Izd-vo AN SSSR, 1954. – 242 s.
9. Kampanella T. Gorod Solntsa. Per. s lat. F. A. Petrovskogo / T. Kampanella. – M.; L.: Izd-vo Akademii nauk SSSR, 1947. – 168 s.
10. Ouen Robert Izbrannue soshineniya: per. s angl. T.1. Vstup. statya V. P. Volgina / R. Ouen. – M.; L.: Isd-vo AN SSSR, 1950. – 415 s.
11. Furie F. M. Sh. Izbrannye sochineniya. T1. Teoria sheturekh dvizheni i vseobshchich suteb prospect i anons otrutiya. Pod red. i vstup. statei A. Dvortsova / F. M. Sh. Furie. – M.: Sotsekgiz, 1938. – 312 s.

Selevko V. B., PhD, associate professor department of political science and history at National Aerospace University Kharkiv Aviation Institute (Ukraine, Kharkiv), selevko-v@rambler.ru

The problem of happiness and regulation of the domestic sphere socially utopias totalitarian type

The article seeks to conduct a socio-cultural analysis of representations of everyday life in the works of utopians T. Campanella, T. Moore, F. Bacon, Ch. Fourier. Focused on compliance given on forms of organization of life and leisure are the signs of totalitarianism. It is established that to achieve happiness and human development the utopians believed that need to regulate and take. Control his daily life. Found that through the organization of shared accommodation, shared power to regulate private life thinkers hoped to facilitate a person's life, thereby freeing up time to engage in science, art.

Considered utopia and everyday-domestic component is not yet a totalitarian regime in the modern sense, but merely a naive confidence that conscious regulation, organization and planning of daily and domestic sphere only will bring the theme of good and happiness. The assumption is made that the ideas of regulation, the organization of everyday life in the twentieth century will be taken by totalitarian regimes.

Keywords: social utopianism, everyday life, lifestyle, regulation, organization, happiness, totalitarian.

Селевко В. Б., кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры политологии и истории, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «ХАИ» (Украина, Харьков), selevko-v@rambler.ru

Проблема счастья и регламентация бытовой сферы социальных утопиях тоталитарного типа

Ставится задача провести социокультурный анализ представлений о повседневном образе жизни в трудах утопистов Т. Кампанеллы, Т. Мора, Ф. Бэкона, Ш. Фурье. Главное внимание уделено соответствию их взглядов на формы организации быта и досуга признакам тоталитаризма. Установлено, что утописты считали, что для достижения счастья и развития человека необходимо регламентировать и взять под контроль его повседневную жизнь. Выявлено, что через организацию общего проживания, общего питания, регламентации частной жизни мыслители надеялись облегчить жизнь человеку, тем самым высвободив время для занятия наукой, искусством.

Рассмотренные утопии и их повседневно-бытовая составляющая еще не являются тоталитарным режимом в современном понимании, а лишь являются наивной уверенностью, что сознательная регламентация, организация и планирование повседневно-бытовой сферы человека только принесет ему пользу и счастье. Сделано предположение, что идеи регламентации, организации повседневной жизни в XX ст. будут заимствованы тоталитарными режимами.

Ключевые слова: социальный утопизм, повседневность, быт, регламентация, организация, счастье, тоталитаризм.

* * *

УДК 004.8:101

Синиця А. С.,
кандидат философських наук, докторант, Львівський національний університет ім. Івана Франка (Україна, Львів), andriy-synytsya@yandex.ru

МОВНІ ВИРАЗИ І СМИСЛИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ ФІЛОСОФІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Проаналізовано проблему символічної репрезентації знань, що є однією із ключових для такого напрямку досліджень в аналітичній філософії свідомості як філософія штучного інтелекту. Метою статті є вивчення виразальних можливостей синтаксичних конструкцій у питанні репрезентації й фіксації смислів мовних виразів. Теоретичне підґрунтя дослідження складають праці Ф. Джонсона-Лерда, Т. Вінограда і Р. Шенка, в яких розроблено теорію процедурної семантики. Особливу увагу звернуто на перспективи концепції АГМ та динамічної докастичної логіки. Задля досягнення поставленої мети використано методи системно-структурного аналізу, компаративістики та критичної рефлексії. Висновки, отримані в результаті проведеного дослідження, вселяють методологічний оптимізм щодо створення адекватної синтаксичної репрезентації смислів мовних виразів, навіть не зважаючи на практичні труднощі реалізації ідей теорії штучного інтелекту.

Ключові слова: штучний інтелект, мовний вираз, смисл, репрезентація, процедурна семантика.

Мова як соціально обумовлений феномен завжди була одним із важливих предметів філософських досліджень. Адже саме за допомогою мови ми можемо

запитувати про вічні цінності, описувати світ довкола нас, виражати свої погляди, розуміти думки інших й досягати сутність поняття істини. Із розвитком комп'ютерних наук, особливо теорії штучного інтелекту, осмислення мовної проблематики стало потребувати вироблення нових теоретико-методологічних підходів. В контексті філософії штучного інтелекту важливо було з'ясувати, чи можна функціональні характеристики людського мозку відтворити за допомогою машинного коду, комп'ютерних програм?; чи може формальна мова бути настільки багатого у своїх виразальних засобах, що стане цілковитим аналогом природної мови?; чи зможуть машини оперуючи формальними символами вирішувати ті проблеми, які люди вирішують за допомогою мислення?; чи буде тотожний інтелект машини людському тощо? Серед дослідників лінгвофілософських проблем теорії штучного інтелекту варто, зокрема, виокремити імена Ф. Джонсон-Лерда [1], Р. Шенка [7], К. Сегерберга [8], Т. Вінограда [10], Г. ван Дітмарша, Б. Коої і В. ван дер Гоека [9]. Одне з важливих питань, що потребує детальнішого аналізу, яке ці науковці порушують у своїх працях, проте не достатньо акцентують на ньому увагу, є символічна репрезентація знань. Тому метою статті є вивчення виразальних можливостей синтаксичних конструкцій у питанні репрезентації й фіксації смислів мовних виразів. Для реалізації поставленої мети насамперед потрібно звернути увагу на формальні вимоги до репрезентації знань засобами мови.

Як відомо, мова фіксує певні смисли. На нашу думку, в контексті проблематики філософії штучного інтелекту її докладно розглядати як спосіб змістової організації знань. Мова володіє певними внутрішніми структурами, які спершу треба виявити, а вже потім змоделювати. Кількість інформації постійно збільшується, а тому мовні системи накопичення й моделювання інформації повинні бути відкритими до змін, вміти оперувати із суперечливим, неповним, неточним, помилковим знанням. Такі системи, не зважаючи на свою формальність, повинні враховувати особливості природної мови, зокрема нечіткість, багатозначність, образність, метафоричність, змінність, гнучкість у питанні передачі експліцитної й імпліцитної інформації, закодованої в мовних виразах. Між формальними, раціональними побудовами, зреалізованими за допомогою комп'ютерних програм, й емоційно забарвленим, невимовним, суб'єктивним і мінливим знанням, що складає основу інтерсуб'єктивної комунікації, з погляду теорії моделювання існує величезна прірва.

На нашу думку, однією з найбільш успішних спроб змоделювати комунікативні аспекти мови була процедурна семантика [див.: 1; 10]. Річ у тім, що її засобами діяльність людини трактують як систему обробки інформації (засвоєння, структурування, систематизацію, зберігання і відтворення), процедурно розуміння описують за допомогою програм, намагаючись поєднати між собою мову, мислення й перцепцію. Дж. Міллер та Ф. Джонсон-Леєрд, досліджуючи особливості дієслів руху в англійській мові виявили, що деяким із семантичних компонентів, що були спільними для всіх дієслів (наприклад, руху, швидкості, напрямку тощо) властива перцептивна природа. На їх думку, «когнітивна структура, що зв'язувала ці дієслова між собою, відображає базові механізми, які здійснюють сприйняття руху» [6, с. VI]. Стало зрозумілим,